

Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi Dergisi
The University of Kahramanmaraş Sütçü İmam
Review of The Faculty of Theology
ISSN-1304-4524 e-ISSN-2651-2637

What is Philosophy of Religion?

Author: Charles Taliaferro

(Cambridge UK : Polity Press, 2019)

Reviewed by

Selin OLUR

Arş. Gör., KSÜ İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri

Kahramanmaraş / TÜRKİYE

selinkaya4434@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-4742-6282>

Makale Türü/ Article Types: Kitap Değerlendirmesi/ Book Reviews

Makale Geliş Tarihi/ Date of Receipt: 28/02/2022

Makale Kabul Tarihi / Date of Acceptance: 27/06/2022

Makale Yayın Tarihi: 30/06/2022

Yayın Sezonu/Pub Date Season: Haziran/ June

Yıl/Year: 20 **Sayı/Issue:** 39 **Sayfa /Page:** 213-221

Atıf/Citation: Olur, Selin. "What is Philosophy of Religion? Author: Charles Taliaferro (Cambridge UK : Polity Press, 2019)". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi* 39 (Haziran 2022), 213-221.

Kitap Değerlendirmesi

What is Philosophy of Religion?

Ünlü din filozofu Charles Taliaferro tarafından yazılan *What is Philosophy of Religion* isimli kitap, 2019 yılında Polity yayınevi tarafından çıkarılan birincil dili İngilizce olan iki yüz on yedi sayfa-lık geniş ve güncel bir kaynakçaya sahip, din felsefesine yeni başla-yanlar ve lisans öğrencileri için kaynak niteliğinde bir eserdir. Bir ders kitabı niteliğinde olan bu eseri tanıtmanın sebebi, din felse-fesini ilgilendiren güncel felsefi tartışmaları ve bilimsel argümanları, kendisini herhangi bir dinle sınırlandırmadan bütün dünya dinleri-ni dikkate alarak ele almasıdır.

Bunun yanı sıra, geçmişten günümüze filozofların düşüncelerine, karşıt görüşlerce o düşüncelere yöneltilen itirazlara ve verilen yanıtlara yer verdikten sonra her bölümün sonundaki tartışma so-rularıyla bizi din felsefesinin konuları hakkında derin düşünmeye itmesini de dikkate değer bulduk.

Eser giriş ve yedi bölümden oluşmaktadır. Bölümleri genel bir bakışla ele almak gerekirse, birinci bölüm, din ve bilim arasın-daki ilişkiyi, ikinci bölüm, dünya dinlerinin bazı öğretilerini, uygu-lamalarını ve bu dinlere göre hayatın anlamının ne olduğunu, üçüncü bölüm, Tanrı'nın metafizik sıfatlarını dördüncü bölüm, dünya dinlerinin lehinde ve aleyhinde olan bazı kanıtları, beşinci bölüm, kötülük sorununu ve iyilikle ilgili dini öğretileri, altıncı bö-lüm, aşk, mucizeler, ilahi vahiy, ibadetler, dini ve dünyevi değerler ve ahiretin imkânı hakkında bazı dini kavramları incelemektedir. Son olarak yedinci bölüm, bugün din felsefesinin nasıl geliştirileceği ve uygulanacağı konusunda bazı pratik öneriler sunuyor.

Yazarımız eserin giriş kısmında öncelikle din felsefesini hare-ketlendiren temel sorulardan söz eder. Ona göre bu sorular politik ve kişisel değerlerimizi, gerçekliğe bakış açımızı, bilebileceğimiz veya umduğumuz şeylerin doğasını ve sınırlarını etkilediği için felsefe-nin neredeyse her alanını içerir. Bugün din felsefesi dinî ve seküler

bakış açılarından gelen filozoflar tarafından üstlenilmektedir. Bununla birlikte tarihsel ve çağdaş dinlerin ortaya koyduklarının haricinde yeni Tanrı modelleri ve kavramları öneren filozofların olduğunu da söyleyebiliriz. (s.10-11)

Yazara göre dinî öneme sahip konulardaki felsefi düşünce, hem Doğu'da hem de Batı'da felsefenin en eski biçimidir. Antik Yunanistan'da Sokrates ve Pre-Sokratikler, ilahî olanın doğası ve Tanrı'nın iradesinin otoritesi ile çok ilgiliydi. Çin'de Konfüçyüsçülük ve Taoizmi uygulayan filozoflar tian(cennet) üzerinde derin derin düşündüler. Eski Hint felsefesinde Brahman, benlik, Buda'nın acı çekme ve aydınlanma hakkındaki öğretisi ve daha fazlası hakkında Ruhta derin izler bırakan ilgi çekici düşünceler buluyoruz.

Din üzerine felsefi düşünmenin, dinlerin ve toplumları ve kişisel yaşamları şekillendiren modern ve tarihsel rolü nedeniyle, muazzam bir önemi bulunmaktadır. Çağdaş din felsefesi, günümüz insanların yaşamlarını etkilemeyen soyut konulara odaklanmak yerine, milyonlarca insanın sahip olduğu yaşam pratikleri ve inançları ile ilgilenmektedir. Son elli yılda felsefeye giriş kitaplarının çoğunun din felsefesi ile başlamasının bir nedeni, okuyuculara felsefe çalışmasının bizi yaygın beşerî faaliyetlerle eleştirel bir şekilde ilişki kurmaya nasıl yönlendirebileceğini göstermektir. (s.12)

Taliaferro'ya göre din felsefesi, hayatımızın anlamı hakkında derin soruları ciddiye alması bakımından da önemlidir. O, hayatın anlamının araştırılmasını; hem yüksek öğrenimin kalbinde olması gereken bir olgu hem de yüksek öğrenimi de içine alan daha geniş kapsamlı bir görevin parçası olarak önerir.

Kitabı yazma amacını din felsefesinin değerini ortaya koymak olarak niteleyen yazar, ister bir Tanrı'nın var olduğuna inanılsın ister ateist veya agnostik olunsun ister Hinduizmin, Budizmin, Yahudiliğin, Hristiyanlığın, İslam'ın veya başka herhangi bir inancın ya da felsefi doktrinin takipçisi olunsun, çağdaş din felsefesine katılabileceğimiz yollar önerdiğini iddia ediyor. (s.14)

Taliaferro din felsefesine yönelmesinin üç nedeni olduğunu

belirterek bu nedenleri Őu ifadelerle dile getirir:

“Birincisi, içinde yetiŐtirildiĐim dini geleneği eleŐtirmeden kabul etmek istemedim. Din felsefesi, doğduğunuz dini veya seküler yetiŐtirilme tarzınızı ve diğer dinleri ve seküler alternatifleri araŐtırabileceĐiniz bir alandır. Kişinin kendi dinini sorgulaması, yetiŐtirilme tarzına olan inancından vazgeçmesinin değil, belirli bir dini kendine ait hale getirmesinin, sadece aileden ve kltrden bir mirası kabul etmektense bu dini neden uygulayabileceğini keŐfetmesinin bir yolu olabilir.” (s.14-15)

İkincisi, benim kuŐaĐım hem kültürel hem de kişisel Őiddetli anlaŐmazlıkların ortasında büyüdü ve din felsefesi (ve genel olarak felsefe) sakin, adil fikirli ve manipülatif olmayan diyalog alanında muazzam bir rahatlama buldu. Vietnam SavaŐı, SoĐuk SavaŐ, Sivil Haklar hareketi ve BaŐkan John F. Kennedy, kardeŐi Bobby, Martin Luther King ve Malcolm X'in suikastları sırasında Amerika BirleŐik Devletleri'nde reŐit olduk. Bugün, orada demokratik bir cumhuriyetin doğası, terörizm, ırklık ve cinsiyetçilik, nükleer silahların yayılması, iklim deĐiŐikliĐi ve daha pek çok konuda tartıŐmalar devam edecek gibi görünüyor. O zamanlar (ve Őimdi) dini geleneklerin sorunun bir parçası olabileceğini veya sosyal hastalıklara nasıl bir çözüm sağlayabileceğini araŐtırmaya ynlendirildim. (s.15-16.)

“ncs, dünyadaki farklı kültürlerden insanları birbirine bağlama kapasitesi nedeniyle din felsefesine çekildim. Gençken Kuzey Amerika ve Avrupa'da Hristiyanlık, İsrail'de Yahudilik, Türkiye, İnan, Pakistan ve Afganistan'da İslam, Hindistan ve Nepal'de Hinduizm ve Budizm okudum. Daha sonra bir yüksek lisans Đrencisi olarak ve Őimdi bir din felsefesi profesörü olarak, in'de din felsefesi dersi vererek, Avrupa, İnan, Güney Amerika'da Đrenci ve profesörlerle tanışarak insanlar arasında bağlantı kurmaya devam ettim.” (s.17.)

Giriş yazısını felsefe pratiği ve din teriminin tanımı ile ilgili birkaç gözlemlerle bitiren yazar, felsefe pratiği ile ilgili Őu ifadelerle yer veriyor:

“Din felsefesini uygularken, Felsefi Altın Kural (Philosophical Golden Rule) olarak adlandırılabilir şeyi benimsemek iyi bir fikirdir. Yani, kendinize nasıl davranılmasını istiyorsanız, başkalarının felsefesine de öyle davranmak iyidir...” (s.19-20)

Din felsefesinin uygulanmasında vurgulanması gereken bir diğer unsur sempatik hayal gücü olarak niteleyen yazar John Lamount'un *Divine Faith (İlahi İnanç)* şeklinde Türkçeye çevirebileceğimiz eserinde bir dini anlamak için inanmak gerektiğine dair iddialara cevaplar verir. Ona göre Hristiyan olan ve olmayan filozoflar sempatik hayal gücü aracılığıyla geçmişte ve günümüzde Hristiyan inancı ile ilgili ortak felsefi argümanlar geliştirebilmişlerdir. (s.21-23)

Felsefe pratiğini açıkladıktan sonra din tanımıyla ilgili çeşitli felsefi derin düşünceler geliştiren Taliaferro, dinleri dışlayan bir tanım olmaması için yeterince geniş bir tanımlama yaptığını söyler. (s.25-26.)

En uzun bölümlerden biri olan *Din Felsefesi ve Bilim (Philosophy of Religion and Science)* isimli birinci bölüm, çağımızın büyük ölçüde teknoloji ile tanımlanması nedeniyle yazar için din felsefesini yapmanın giriş kapısıdır. “Dini inançlar ve uygulamalar, bilimsel inanç ve uygulamalarla nasıl karşılaştırılır?” şeklinde bir soru sorar ve bu soruya Ulusal Bilimler Akademisi'nin “dinlerin doğanın parçası olmadıkları ve bu nedenle bilim tarafından açıklanamayacakları” ifadesini ele alıp ve doğaüstü kavramına karşı çıkararak cevap verir. Ona göre Tanrı'nın veya Allah'ın, Brahman'ın rolünün bilimsel olarak açıklanması zor olsa da meditasyon, dua, bağışlama gibi dünya dinlerine ait unsurların bilim tarafından dolaylı olarak araştırılması mümkündür. (s.30-32.)

Tanrı'ya inanmanın akli olarak ispatlanamasa bile makul olduğu ile ilgili açıklamalarda bulunan yazar, bu düşünceye yönelik en önemli itirazlardan biri olan kötülük meselesini ele alır. (s. 34-35.)

Ulusal Bilimler Akademisi'nin din ve bilimin örtüşmediğini

iddia etmesinin sebebinin bilim içerisindeki zihnin paranteze alınmasından kaynaklandığını iddia eder. Ona göre zihin bilimin ilgilendiği meselelerle dolaylı olarak ilişkili bir unsur olup bilimin sınırları içerisinde değerlendirilmesi gerekir. (s.36-37.)

Yazar bu bölümün geri kalanında bilim din ilişkisini, biri kozmolojik argüman diğeri dini geleneklerin aleyhindeki argüman olmak üzere iki delil halinde inceleyerek ele alır. Burada yazarın amacı, bilimle dinin uyumlu olabileceğine, dahası bilimin doğasını destekleyen bir kozmolojik delilin varlığının bile gösterilebileceğine ayrıca deneyimin, öznelğin ve duyguların gerçekliğine açık olmamız gerektiğine dikkat çekmektir. (s.39-51)

Din Felsefesi ve Hayatın Anlamı (Philosophy of Religion and the Meaning of Life) isimli ikinci bölümde ilk olarak İbrahimî dinlere göre asli unsur olan Tanrı kavramı, tek tek dinlerdeki mahiyeti, hayatın anlamı ve pratik boyutunu etkilemesi açısından ayrıntılı olarak ele alınır. Daha sonra yazarın ifade ettiği gibi inanç ve eylemleri bağlamında Hinduizm ve Budizm'e göre hayatın anlamı incelenir. (s.63-77.) Son olarak bu bölümün *Hayatımızın anlamı (The meaning of our lives)* isimli son alt başlığında Taliaferro, dinî düşünüş biçimleri arasında yer alan Taoizm, Konfüçyüsçülük, Jainizm gibi inanç sistemlerinin hayatın anlamı ve dünyadaki yaşamlarımızı etkilemesi gerektiğini iddia etmekle kalmayıp bu iddiayla ilgili dört önemli itirazı yanıtlar verir. (s.77-86.) Yazar, dünya dinleriyle felsefî olarak ilişki kurmanın hayatın anlamını keşfetmede nasıl önemli bir rol oynayabileceğini göstermek istediğini söyleyerek bölümü sonlandırır. (s.86.)

İlahi Nitelikler (Divine Attributes) isimli üçüncü bölümde yazar, bu bölümdeki amacının, ilahi nitelikler üzerine felsefî çalışmanın Tanrı'nın hem her şeye gücü yeten hem de her şeyi bilen bir varlık olmasının imkânını gösterip göstermeyeceğini açığa çıkarmak olduğunu söyler. İbrahimî dinlerde ilahî mükemmellik nedeniyle Tanrı'nın ibadete layık olduğu inancına, insan onuruyla çelişme, toplumsal cinsiyet kavramının feminist bakış açısıyla ele alınması

gerektiği ve dilimizdeki kusurlar nedeniyle Tanrı'yı tarif etmenin uygunsuz olduğu gerekçeleriyle yöneltilen itirazları dile getirip bunlara çeşitli yanıtlar verir. Taliaferro, son olarak Richard Dawkins'in 2006 yılında yazmış olduğu *Tanrı Yanılgısı (The God Delusion)* isimli eserinde Tanrı'yı insanüstü bir varlık olarak tanımlamayarak hata yaptığını, zira ona göre Tanrı'nın yaratılmışlardan mahiyet itibariyle çok farklı olduğu duygusuna sahip olmadığımız takdirde O'nun ibadete layık olabileceği ve zorunlu olarak var olduğu fikrinden uzaklaşacağımızı iddia eder. (s.89-97.) Daha sonra ilahî zorunluluk kavramını ele almak amacıyla Anselmus'un ontolojik delilin kısa bir versiyonunu geliştirir ve bu argümana yöneltilen iki itiraza cevap verir. (s.98-101.) Cisimsizlik başlığı altında zihinsel yaşamlarımızın fiziksel bedenlerimizle aynı olmadığı argümanını üç aşamada geliştirerek bedensel yaşamımızın ötesinde bir yaşamın olduğunu iddia eder ve bu argümana yapılan itirazları da ele alır. Tanrı felsefesi bağlamında her şeye gücü yetme anlayışını *Mutlak kudret (Omnipotence)* isimli alt başlıkta inceler. *Her şeyi bilme (Omniscience)* ile *Ebedî ve sonsuz (Eternal or everlasting)* alt başlıklarında ise, bu konuları açık teizmin argümanlarıyla ele alır. Bu bölümdeki son alt başlıkta ise teistlerin, panenteistlerin ve Hinduizmin monistik biçiminin Tanrı tasavvurlarını Tanrı-evren ilişkisi bağlamında inceler. (s.102-118.)

İnanç ve Kanıt (Faith and Evidence) isimli dördüncü bölümde yazar, gerçeklikle ilgili dinî inançlar ve bu tür inançların kanıtları üzerinde durur. Önce din felsefesindeki kanıtın doğası hakkında bazı genel gözlemlere yer verir ve bu bağlamda işe "Bir kişinin dininin veya laik inançlarının haklı gösterilmesi için kanıtla sahip olması şart mıdır?" sorusunu sorarak başlar. (s.122.) Akabinde kanıtın arzu edilir olduğunu varsaydıktan sonra kanıtla ilgili iki yeni hareket olan reforme edilmiş epistemolojiye ve Paul Moser tarafından savunulan epistemolojiye yer verir. (s.122-126.) Teist olmayan bu iki dinî dünya görüşünden sonra dört teistik argümanı ele alır. Bunlardan ilki olan kalam delilini William Craig ve takipçileri bağ-

lamında inceler. İkinci teistik argüman olan teleolojik argümanı nüturalizmle karşılaştırarak inceler. Bir diğer argüman olan ahlak delilini de Platon'a dayandırarak analiz ettikten sonra son argüman olan dini tecrübe delilini, Keith Yandell'in ilahî olanın deneyiminin fiziksel nesnelere algısal deneyime benzer olduğunu iddia ettiği argümanına Bruce Russel'in inançlarımızın genel felsefi çerçevesine yaptığı itirazı değerlendirerek ele alır. Son olarak birlik felsefesi için argüman ile bir Budist'in *ben*'in yokluğu argümanına yer vererek bölümü tamamlar. (s.126-142.)

Kötülük ve İyilik Sorunları (Problems of Evil and Good) isimli beşinci bölümde öncelikle teodiseye yer veren yazar, kozmostaki kötülükleri Tanrı'nın iyi nedenlerle izin verebileceğini iddia eden savunma yaklaşımını inceler. Theodise ile savunma yaklaşımı arasındaki ayırım ona göre ünlü bir değiş tokuş sırasında din felsefesi literatüründe ortaya çıkmıştır. (s.147-148.) Yazar bu durumu şu ifadeleriyle dile getirir: "Filozof J. L. Mackie, teizmin gerektirdiği hiçbir kötülük olmaması gerektiği sonucuna varan mantıksal bir kötülük sorunu geliştirdi. Alvin Plantinga, özgür irade savunması olarak adlandırılan şeyle karşılık verdi. Buna göre, Tanrı'nın, özgürlüklerinin doğru kullanımını o zaman belirleyemeyeceği özgür varlıklar yaratması mümkündür. Muhtemelen özgür yaratıkların olması iyidir. Eğer öyleyse, özgürlüklerini kötüye kullanmaları, özgürlüğe sahip olmalarının bedeli olarak ödenebilir. Teodisenin en çok bilinen savunucularından ikisi olan Richard Swinburne ve John Hick, bu nedenle, özgürlüğün kötüye kullanılmasından kaynaklanan dehşetlere rağmen, Tanrı'nın özgürlüğün iyiliğini getirmesinin, Tanrı'nın büyük bir iyiliği getirmesini içereceğinde ısrar ederler." (s.148.) Yazar bu bölümde kötülük problemini çözmeyi iddia etmediğini açıkça belirtir. Bu nedenle burada, birincisi; teistik kötülük probleminin insanlığın ve dünyanın iyiliği öğretisi için anlamı, ikincisi; mümkün olan en iyi dünya fikrinin kusurlu olması, üçüncüsü; meşrulaştırma ve kefaret arasında ayırım yapmanın önemi ve dördüncüsü; Yaratıcının ahlakını yaratılanların ahlakından ayırt etmenin önemi olan

dört faktörü inceler. (s.149-157.)

Aşk ve Dünyanın Sınırları (Love and the Limits of the World) isimli altıncı bölümü dört kısımda ele alan yazar, ilk kısımda seven kişilerle ilgili bazı dini kavramları ve bunların yaşam ve ölümden sonraki yaşam felsefelerini nasıl motive edebileceklerini, ikinci kısımda yaşamdan sonraki hayatın mümkün olduğunu düşünmek için felsefi nedenlerin olup olmadığını, üçüncü kısımda vahiy, dualar ve mucizeler hakkındaki belirli dini iddiaların değerini, dördüncü kısımda ise öteki dünya perspektifinden bakıldığında, kötülüğün nasıl rol oynayabileceğini dinî ve seküler değerler bağlamında inceliyor. (s.159-195.)

Bugün Din Felsefesine Müdahil Olmak (Getting Involved in Philosophy of Religion Today) isimli son bölümde din felsefesi pratiğini içinde büyüdüğü kültürde bulunan düşmanca alışverişten bir kurtuluş ve sığınak olarak gördüğünü yeniden dile getirir. Bu bölümde yazar, din felsefesi dünyalarına sadece bir okuyucu değil bir uygulayıcı olarak nasıl girileceğine dair bazı önerilere yer verir. Bu bölüm gerçekten bir din felsefesi araştırmacısı için kılavuz niteliğindedir. Burada önemli din felsefesi merkezlerine, din felsefesi konferansları yapan derneklere, din felsefesi için ücretsiz çevrimiçi ansiklopedilerden, filozoflara sor gibi etkileşimli sitelere, din felsefesiyle ilgili eserler yayınlayan yayınevleri isimlerine, önde gelen teolojik kurum isimlerine ayrıntılı bir şekilde yer veriyor. (s.198-217.)